

POSTMODERN DÖNEMDE ONTOLOJİK ANLAM ARACI OLARAK DİNİ KİMLİK*

*Erol ERKAN***

ÖZET

Kimlik her şeyden önce insanın varlığıyla ilgili dayanak noktalarını açığa çıkaran anlam kaynağıdır. Birey kendini kimlik aracılığıyla tanımlar ve konumlandırır. Diğer bir ifadeyle kimlik, kişi için neyin anlamlı olduğuna dair içselleştirdiği anlayışlarla ilişkilidir. İnsan var olduğu günden buyana kendi varlığı ve içinde dünyaya geldiği evreni anlamlandırma ve kendisini konumlandırma gereksinimi duymuştur. İnsanın varlığı ve evreni anlamlandırma çabası onu diğer canlılardan ayıran temel özelliklerden biridir. İnsan varlığını sürdürdüğü sürece onun bu çabası da devam edecektir. Tarihi süreç içerisinde insan bu ihtiyaç doğrultusunda çeşitli girişimlerde bulunmuştur. İnsanın varlığı anlamlandırma çabalarından biri de kuşkusuz din olmuştur. İnsan din aracılığıyla evreni tutarlı bir varlık olarak algılama gayretine girmiştir. Din, bireyin tutarlı bir anlam dünyası inşa etmesine zemin teşkil etmiştir. Böylelikle din varlık dünyasıyla bağları koparılan insanın kimlik bunalımına düşmesini engellemiştir. Din, insanın kendisini ve evreni anlamlandırma çabalarına özellikle modernlik öncesi cevap sunmuştur. Fakat modernlik ile birlikte dinin varlığı tartışma konusu olmuş, hatta dinin zamanla yok olacağı öngörülmüştür. Ancak her ne kadar dinin toplum üzerinde etkisi nispeten zayıflasa da devam etmiş, din hâlâ günümüz dünyasında insanların anlam ve istikamet referansı olarak varlığını sürdürmüştür. Böylelikle bugün için din kimliğinin teşekkülünde önemli bir faktör olarak yerini almıştır. Ayrıca din, bireylerin gündelik yaşamda kendilerini farklı konumlandırmalarına imkân tanıyarak alternatif bir kimlik sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, postmodernizm, dini kimlik, ontolojik anlam

RELIGIOUS IDENTITY AS MEANS OF ONTOLOGICAL MEANING IN POSTMODERN PERIOD

ABSTRACT

First of all, identity is the source of meaning revealing the basic points related with the existence of human. Individual defines and positions himself through identity. In other words, identity is related

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi, El-mek: erkanerol27@hotmail.com

with internalized insights that about what is meaningful for the person. Since the day of existence human has been in need of giving meaning to his existence and positioning himself in the universe where he lives. Effort of human that giving meaning to himself and universe is one of the main features that separates him from other creatures. This effort will continue as long as existence of human continued. In accordance with this need, human had several attempts in the historical process. One of human's effort that giving meaning to the existence is religion. Religion responded for these efforts of people especially in premodern period. But the presence of religion has been a matter of debate with modernity and it was foreseen to be vanished in time. Although relatively weakened, the impact of religion on society continued and as a reference of meaning and direction in today's world; religion is still existing. Thus for today, religion has taken its place as an important factor for the formation of identity. Religion also has offered an alternative identity in everyday life of individuals by allowing that positioning of themselves in different.

Key Words: Religion, postmodernism, religious identity, ontological meaning

Giriş:

İnsan açısından tarih boyunca varoluşu anlamlandırma araçlarından biri de şüphesiz ki din olmuştur. Tarihsel gelişimi içerisinde artan ve azalan önemiyle birlikte din, toplumlar açısından bir kimlik ve ontolojik anlamlandırma kaynağı olma işlevini sürdürebilmiştir. Postmodernitenin etkilerinin hissedildiği, istikamet ve anlam kaymalarının yaşandığı günümüz dünyasında kimlik arayışları toplumların ciddi bir sorunu olarak ön plana çıkmaktadır. Premodern toplum koşullarına kıyasla kimliğin temellendiği olgulardan uzaklaşma, kopuş, geçişler ve iç içelikler bireylerin zihin dünyalarında parçalanmalara, gündelik yaşamda savrulmalara yol açmış, böylelikle birey kimlik bunalımıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum anlam kaybına düşen bireyin hayatı, evreni yeniden anlamlandırma ve kendisini yeniden konumlandırma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. İletişim ve etkileşim yollarının oldukça yaygınlaşmasıyla da bireyin kimlik ve anlam arayışı daha yoğun bir nitelik kazanmıştır. İşte bu süreçte din, yaşanan kimlik krizinin aşılmasında, hayata istikamet ve anlam kazandırılmasında ve gündelik problemlerin çözümünde yeniden büyük önem kazanmaktadır. Bu makalenin amacı kimliğin anlam ile ilişkisine vurgu yaparak, dinin, tutarlı bir anlam ve bütünlük temin eden yönüyle bireyin kimliğinin teşekkülünde vazgeçilemez öneminin hangi boyularda olduğu üzerinde durmaktır.

Kimlik:

Kimlik, onu taşıyan insanın varlığı yorumlama ve de varlık karşısında kendisini konumlandırma biçimi olarak tanımlanabilir. Yorum ve konumlandırmanın aynı zamanda bu kimlik sahibi için bir hayat tarzı olarak dışa vurduğunu söyleyebiliriz. Ait olduğu kimlik ile insan, hem kendisi hem de başkası için kendi özelliğini, kişiliğini bir yönü ile öznel gerçekliğini bilir kılmaktadır. Bu kimliğin bir ifade biçimi olarak tezahürü sırasında, insanın kendisini refere ettiği kaynağın/kaynakların özelliği önem ve belirleyicilik kazanır. Çünkü her kimlik onu taşıyanın kararlarını etkilemekte, bu da insanın geleceğinin şekillenmesi anlamına gelmektedir. İnsanın sahip olduğu kimlik ile gerçeği kavrayış ve tanımlayış şekli arasındaki sağlam ilişki göz ardı edilemez.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

İnsan sadece varlık dünyasını değil bununla beraber bu dünya içinde bulunan “kendisini” de bu kimlik vasıtasıyla tanıyabilir ve anlamlandırır¹.

Kimlik, bireyin anlam kaynağıdır². İnsanların kim oldukları, onlar için neyin anlamlı olduğuna ilişkin benimsedikleri anlayışlarla alakalıdır³. Kim olduğumuz, nereden geldiğimiz sorularına, davranışlarımıza, umut ve beklentilerimize anlam kazandırır⁴. Birey kendini kimlik aracılığıyla tanımlar, konumlandırır ve ayrıca hangi değerler dünyasına ait olduğu onun kimliği ile açığa çıkar⁵. Bu itibarla kimlik, insanın köklerini ele veren, dayanak noktalarını, reflekslerini açığa çıkaran, belli başlı duyarlılık ve hassasiyetlerinin içselleştirildiği potansiyel bir sermaye olarak görülebilir⁶. Bireyin kimlik edinme sürecinde dil, din, semboller, gelenekler, görenekler, ortak tarih ve değerler birey tarafından içselleştirilir. Zira sağlam bir kimlik duygusunun gelişimi için, bireyin içinde yaşadığı toplumsal yapıyla, kültürle karşılıklılık esasına dayalı bir ilişki kurması ve bireyin kendisini topluma ait hissetmesi, diğer bir deyişle "aidiyet duygusu" olması gerekir⁷. Aslında kimliğin “aidiyet duygusu”nun yansıması olduğu söylenebilir. Bu aidiyetin zeminini de kimliğin temeli teşkil eder⁸. Kısaca hayatı anlamlandırma biçimi olarak kimlik, her şeyden önce sosyal bir bağlam içinde oluşur⁹. Bu nedenle kimlik aynı zamanda sosyolojik bir kavramdır. Ancak sosyoloji, kimlik olgusunu bireysel yönüyle değil toplumsal/nesnel yönüyle ele almaktadır. Kimlik kavramını esnek bir biçimde, insanın kendi benlik duygusuna, kendisi hakkındaki duygu ve fikirlerine atfen kullanan sosyoloji, kimliğin bireyin içinde bulunup toplumsallaşma süreci ile içselleştirdiği toplumsal rollerle belirlenen beklentiler çerçevesinde teşekkül ettiğini kabul etmektedir. Bu yönü ile kimlik, kişinin ya da sosyal bir grubun çeşitli aidiyetlerini izah eden, onun tanınmasını sağlayan ve dış gözlemlerle kavranabilen özellikler, toplumsal açıdan tanımlanmış roller ve sosyal grubun kültürel öz-tanımıyla ilgili bir olgu olarak kavramsallaştırılmaktadır. Toplumla kurulan ilişki neticesinde ortaya çıkan kimlik duygusu bireyi çevresi ile anlamlı ilişkiler kurabilen bir özne haline getirir. Kimliğin bir süreç içerisinde oluşup gelişmesi, değişik gruplar içinde bir anlam kazanması onun dinamik niteliğini de ortaya koyar¹⁰.

Genel anlamda kimlikler bireysel ve kolektif kimlikler şeklinde iki boyutta ele alınabilir. Bireysel kimlikler çok yönlü ve genellikle durumsal olup, önem dereceleri farklı zamanlarda koşullara bağlı olarak değişebilir. Fakat kolektif kimlikler (etnik ve milli bağlar), çoğu zaman durumsal değil, kapsayıcıdır. Kolektif düzeyde önemli olan, bireylerin tercih ve duyguları değil, kolektif bağın niteliğidir¹¹. Esasen modern ve gelişmiş toplumlara kıyasla görece daha kapalı olan geleneksel toplumlarda, bireysel kimlik duygusu ya hiç yoktur ya da çok zayıftır. Geleneksel

¹ Abdurrahman Arslan, “İnsan ya da Aklın Kimliği”, Bilgi ve Hikmet, sayı: 4, yıl: 1993, s.3

² Castells Manuel, Kimliğin Gücü, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s.13

³ Antony Giddens, Sosyoloji, Haz. Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara 2005, s.29

⁴ Charles Taylor, “Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı”, içinde: Çok Kültürcülük Tanınma Politikası, çev. Levent Köker, Hazırlayan: Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s.48

⁵ Ramazan Kayan, Vahyin Gölgesinde Kimlik İnşası, Çıra Yayınları, İstanbul 2007, s.9

⁶ Necdet Subaşı, “Dil ve Din: Kimliğin Kadim Bilenleri”, <http://www.necdetsubasi.com/index.php/makale/115-dvdin> erişim: 04/05/2013

⁷ Hakan Bayri, Türkiye’de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik, (1980 Sonrası Döneme Sosyo-politik Bir Bakış), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Erzurum 2008, s.5, 6

⁸ Ömer Faruk Özbak, “Türkiye’deki Dini Kimlikler: Dini Kimlik Kavramının Sosyal ve Siyasi Yansımaları”, <http://www.uluas.org/?Syf=18&Hbr=507185&/T%C3%BCrkiye%E2%80%99de-dini-kimlikler-siyasette-aktif-rol-alma-konusunda-Bat%C4%B1-toplumlar%C4%B1nda-g%C3%B6r%C3%BClenden-farklı%C4%B1-bir-yol-takip-etmi%C5%9Ftir.-Bu-durumun-olu%C5%9Fmas%C4%B1nda-T%C3%BCrk-toplumunun-k%C3%BClt%C3%BC> erişim: 02/05/2013

⁹ Murat Yorulmaz, “Din ve Kimlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Kimlik Arayışları-Yapısal Bir İçerik Analizi”, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırma Dergisi, cilt: 3, sayı: 2, Haziran 2012, s.59

¹⁰ Bayri, Türkiye’de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik, (1980 Sonrası Döneme Sosyo-politik Bir Bakış), s.5, 6

¹¹ Yorulmaz, “Din ve Kimlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Kimlik Arayışları-Yapısal Bir İçerik Analizi”, s.61

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

toplumlarda kimlik duyguları kolektif, etnik, kabile veya aileye ilişkin olarak gelişmekte ve kişiler, kendilerini ait oldukları gruba ve bu gruptaki görevlerine göre tanımlamaktadırlar. Kimlik, inançlar ve idealler gibi, yan değerleri belirleyen ve entegre eden değerler üzerine bina edilmiştir¹². Dolayısıyla geleneksel toplumlarda kimlik bir sorun değildir. Osmanlı toplumu örneğinde olduğu gibi insanlar, belirleyici bir kimlik kategorisi olarak “müslim”, “gayr-i müslim” gibi kendilerini dinleriyle tanımlamış ve hatta siyasal ilişkilerini de bunun üzerinden yürütmüşlerdir. Herkesin belli bir kimliği vardır ve kim olduğu ortadadır. Fakat sosyo-kültürel yapıda değişimler yaşandıkça, bilhassa bu değişim, nispeten radikal bir değişim ise, toplumda bir kimlik sorunu ortaya çıkmaktadır¹³. Daha açık bir ifadeyle geleneksel yapıları ters yüz eden moderlik insanları yeni kimlik ve anlam sorunlarıyla karşı karşıya bırakmıştır.

Modernlikten Postmodernizme Din:

Modernlik toplumun dinden ve büyüden arındırılması, diğer bir ifade ile toplum ve kültür sektörlerinin dinin egemenliğinden kurtarılması durumudur. Modernleşme ise dünyevileşmeyi, toplum hayatının dünyaya özgü hale gelmesini ifade eder¹⁴. Marx, Engles, Durkheim ve Weber gibi teorisyenler modernlik ile birlikte dinin sosyal yaşam üzerindeki etkisinin tamamen ortadan kalkacağı görüşündeydiler¹⁵. Bilime dayalı sanayi toplumunun gelişiminin, dinî inancın ve dinî kurallara uymanın geriye itilmesine yol açacağı öngörülmüyordu. Çünkü bu iddiayı ileri sürülenlere göre dinî öğretiler, bilimin ilkeleriyle çelişiyordu. Çağdaş teknolojinin ve ekonominin temelini oluşturması itibariyle bilimsel öğretiler saygınlık kazanırken din saygınlığını yitirecekti. Dinin saygınlığını yitirmesiyle ilgili diğer bir gerekçe olarak dinin, cemaatin kutsanmasıyla bağlantılı olması gösteriliyordu. Kitle toplumunun egemen olduğu, atomlarına ayrılmış bir toplumsal dünyada, artık kutsanacak pek bir topluluk da kalmamıştır. Geriye kalan ulus-devlet de ulusalcılıkla kendi ayinlerini ve değerler kümesini kurmuştur. Buna karşı cemaat yaşamının aşınması, inancın yitirilmesinde, törenselliklerin çekiciliğinin kalmamasında kendisini gösterir¹⁶. Ancak bu öngörüler hiç de beklenildiği gibi gerçekleşmemiştir. Din sosyal değişimin bütün evrelerinde varlığını korumuştur. Pozitivistik akıl ve seküler algılar etrafında şekillenen modern dönemlerde de, kutsala ilişkin inanç ve bağlılığın yanı sıra, sosyo-kültürel bir motif olarak din toplum yaşamında varlığını sürdürmüştür. Modern zamanlara kadar kültürün neredeyse bütün alanlarında görülen dini içerikli motifler, sekülerleşmenin hemen bütün sosyal dokular üzerinde kendisini hissettirdiği günümüz toplumsal yapılar içerisinde de yine sosyo-kültürel ve ekonomik yapıyla etkileşerek toplumsal benlik içerisinde yerini almıştır. Toplumsal doku ile yoğun bir etkileşim yaşayan din, toplumun sanat, mimari, siyaset, ekonomi, kültür ve serbest zaman değerlendirmesine kadar hemen her alanına etki ederek toplumsal kimliğin teşekkülünde ve gelişiminde yer almaya devam etmiştir¹⁷. Din, “iyi”yi, “doğru”yu tanımlamayı, içsel dünyalara yönelmeyi, gündelik yaşamı zamanlamayı, cinsler arası, insanlar arası ilişkilerin kurallarını belirleyerek, günümüz toplumu içinde de yol gösterici olmayı sürdürmüştür¹⁸.

¹² Enes İdriz, “Üsküp’te Müslümanlar: Dinî ve Etnik Kimlik Bağlamında Sosyolojik Bir İnceleme” T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 18, sayı: 1, yıl: 2009, s.599, 600

¹³ Ejder Okumuş, “Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856)”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V, sayı: 4, yıl: 2005, s.16, 17

¹⁴ Okumuş, “Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856)”, s.13

¹⁵ Kayhan Delibaş, “Dini Kimlik ve Katılımcı Birey: Kimlik Siyaseti ve Türkiye’de Siyasal İslam’ın Yükselişi”, Amme İdaresi Dergisi, cilt: 14, sayı: 2, Haziran 2008, s. 136. Ayrıca bknz., K. Marx-F.Engles, Din Üzerine, çev. Kaya Güvenç, Sol Yayınları, Ankara 2002, Emile Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, çev. Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul 2005, Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, çev. Zeynep Gürata, Ayrıç Yayınları, Ankara 2005

¹⁶ Ernest Gellner, *Postmodernizm, İslâm ve Us*, çev. Bülent Peker, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994, s.17

¹⁷ Şahin Gürsoy, İhsan Çapcıoğlu, “Din Kimlik İlişkisi Üzerine”, Toplum Bilimleri, Ocak-Haziran 2006-2009 1-3, s.116, 117

¹⁸ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul 2004, s.180

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Modernlik seküler ve maddi bir yaşam biçimini doğurması, gittikçe büyüyen ve kozmopolit bir nitelik kazanan dünyada, bireyin yalnızlığını ve güvensizliğini arttırması nedeniyle tenkit edilmiştir. Zira modernleşmeyle birey toplumsal bağlarından koparak derin bir yalnızlık ve güvensizlik krizine sürüklenmiştir. Batılı değerlerin önemli bir niteliği olan rasyonalite ve bilimcilik, hayatı anlamlandırma konusunda problemlere neden olmuştur. Modern hayatın seküler yapısı insanların bir üst güce inanma ihtiyacına cevap verememiştir. Nihayetinde modern insan, üzerinde hayatını inşa edeceği, şekillendireceği bir üst anlatı-inanç arayışına girmiştir. Özellikle günümüzde birey, varlığın kırılma ve karşıtlıklarla dolu içeriğinde daha doğrudan ve açık bir biçimde yaşamaya gereksinim duymaktadır. İşte bu aşamada din, bu anlamdaki arayışlara köklü, tamamlanmış ve elde hazır bulunan bir sistem sunarak önem kazanmıştır¹⁹.

“Kimliğin anlamı hem kişilere hem de şeylere ilişkindir. Modern toplumda bunların ikisi de sağlıklarını, kesinliklerini ve sürekliliklerini yitirdiler. Dayanıklı nesnelere dönüşen dünyanın yerini, anlık tüketim için tasarlanan ve bir kere kullanıldıktan sonra atılan ürünlerin doldurduğu bir dünya aldı²⁰.” Böylelikle birey “kimliğin daha istikrarlı ve emin kılınması için gereken süregelen, güvenilir ve bağlanabilir referans noktaları sorunu²¹” ile karşı karşıya kaldı. Aslında modern dünyadaki kimlik krizleri Nietzsche’nin ‘Tanrıyı öldürmesi’ ile başlamış ve Weber’in ifadesiyle ‘tanrıların iblislerin çoğulluğu’ ile nitelenebilecek modern bir gerçeklik haline dönüşmüştür²². Modernleşme sürecinde insanın anlam, tanım ve meşruiyet arayışını destekleyici sembolik sistemlere “dünyevi” olan unsurların dahil olmasıyla kimliğin algılanışı değişime uğramış ve bununla birlikte varlık dünyasını algılamada da kayma ve giderek kopma meydana gelmiştir. Bu ise İnsanın kendisini varlık âleminde ayrı, yabancı ve ona rağmen var olan biri olarak algılamasını, zamanla buna göre bir kimlikle konumlandırmasına neden olmuştur²³. Bu noktada özellikle 1960’lı yıllar, modernizmin tarihinde önemli bir kırılma anıdır. İkinci modernite olarak değerlendirilen bu dönemden sonra, her şeyi soran, sorgulayan bireyler, ontolojik bir arayış içinde kendilerini bulmuşlardır. Bu süreçte kimlik kavramı, önemli bir kavram olarak devreye girmiş, hayatın anlamının, kökleşmiş değerler sisteminin müzakere edildiği bir döneme geçilmiştir²⁴. Her ne kadar yaşanan problemleri modernleşmenin taşıyıcı mekânları olan kentler, bireyselliğe övgüler düzerek çözmeye çalışmış ise de asıl mekânlardan ve dünyalarından kopan bireylere, yeni bir kimlik kazandırma çabası ancak “yamalı bir bilinci” getirmiştir. Pozitivist bir kültürle, ilahi değerlerden kopuk bir kişilik inşasına yönelik kent, insanlarda “algı kayması”na neden olarak onları batıcı/modern biçimlerle dünyayı algılamaya yöneltmiştir²⁵.

Günümüzde birey, küreselleşme sürecinin getirdiği genişleme ve karmaşanın yol açtığı belirsizlik, yalnızlık, iletişimsizlik ve korku karşısında bir güvensizlik duygusuna kapılmaktadır²⁶. Çünkü “küreselleşme, en temelde gündelik deneyimlerimizin yapısını değiştirir. İçinde yaşadığımız toplumlar büyük değişimlere uğrar, bunları desteklemek için eskiden kurulmuş yapılar kullanılmaz olur. Bu, bizi yaşamlarımızın aile, toplumsal cinsiyet rolleri, cinsellik, kişisel kimlik, diğer insanlarla ve işimizle kurduğumuz ilişkiler gibi özel ve kişisel yapılara ilişkin yeni tanımlamalar yapmaya zorlar²⁷.” Diğer yandan küreselleşme süreci Simmel’in de belirttiği gibi, bireyi, “farklı

¹⁹ Nezahat Altuntaş, “Kadın Ve Bir Kimlik Olarak Araçsallaşan İslam: Almanya’da Karşılaştırmalı Bir İnceleme” Sosyoloji Araştırma Dergisi cilt: 13, sayı: 2, yıl: 2010, s. 19

²⁰ Zygmunt Bauman, Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, s.124

²¹ Bauman, Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, s.175

²² Ali Coşkun, “Modern Dünyadaki Kimlik Bunalımlarının Toplumsal Boyutları”, Bilgi ve Hikmet, sayı: 4, yıl: 1993, s.51

²³ Arslan, “İnsan ya da Aklın Kimliği”, s. 4

²⁴ Yorulmaz, “Din ve Kimlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Kimlik Arayışları-Yapısal Bir İçerik Analizi”, s.62

²⁵ Ergün Yıldırım, “İslami Kimliğin Değişimi ve Kentleşmesi”, Bilgi ve Hikmet, sayı: 4, yıl: 1993, s.58

²⁶ Altuntaş, “Kadın Ve Bir Kimlik Olarak Araçsallaşan İslam: Almanya’da Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, s.21

²⁷ Giddens, Sosyoloji, s.59

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

olma” veya “kendini dikkate değer kıılma” arayışına, nihai olarak kendisi için bir tür öz saygı ve statü duygusu talep etmeye de zorlamaktadır. Birey bu yönde, ister istemez, anlam arayışını temellendirmeye, şahsiyet bütünlüğünü ve kimliğini yeniden inşa etmeye koyulacaktır. Belki bu süreçte yani bireyin kendi şahsi kimliğini oluşturmada dayanacağı toplumsal etik, Bauman’ın da ifade ettiği gibi bu etiği belirleyen tüketim temelinde yükselen bir hayat tarzı olacaktır²⁸. Ne var ki bu durum bireyin ihtiyaç duyduğu gerekli güveni ve ontolojik anlamı temin etmenin uzağındadır. Halbu ki din, söz konusu büyüklük ve karmaşa içinde kaybolan insanlara beklediği güven duygusunu ve açıklama tarzını sunmaktadır. Çünkü Batı modernitesinin rasyonalite ve bilim anlayışı, insanlığın bir takım sorularını cevaplamakta yetersiz kalmaktadır. Oysa belirli inanç ilkeleri perspektifinde din, aklın ve bilimin cevap vermekte zorlandığı soruları kendi içinde tutarlı bir açıklama ile cevaplamaktadır²⁹. Bu noktada dinin, hayatı anlamlandırması ve kişiye kimlik kazandırması önemli işlevlerinden biri olarak tebellür etmektedir. İnsanın fiziki ve biyolojik bir takım gereksinimleri olduğu gibi, kendisini konumlandırması yani bir bağlama yerleştirilmesi, gerek bireysel ve gerekse toplumsal varlığını belirlemesi, tutum ve davranışlarını meşru bir zemine oturtması da ihtiyaçları arasındadır. İnsan başta kendi varlığını, yaşadığı çevresini, toplumunu ve dünyayı anlama ihtiyacı duymaktadır. İnsanın hayatını anlamlandırma gayreti onu diğer canlılardan farklılaştıran özelliklerden biridir. Hayata anlam katma faaliyeti aynı zamanda insanın kendini gerçekleştirme çabasıdır.

Küreselleşme ile birlikte gündeme içinde bulunduğumuz dönemin en temel niteliklerinden biri olan postmodernizm gelmektedir. Postmodernizm, “genel geçerlilik iddiası taşıyan önermelerin (teoriler, üst anlatıları, evrensel üsluplar) reddedilmesi; (dil oyunlarında, ilgi kaynaklarında ya da bilim adamı topluluklarında) çoğulculuğun ve parçalanmanın kabul edilmesi; farklılığın (ya da başkalığın) ve çeşitliliğin vurgulanması ve son olarak da her şeyin geçici olduğunun ruhsuzca ve alaycı bir şekilde kabul edilmesidir³⁰.” “Postmodernizm, zaman-mekân sıkışması çevresinde ve içinde kurulan geniş kapsamlı bir önermeler dizisidir. Hem postmodernizmin sunduklarının, hem de postmodernizme yönelik eleştirilerin bu denli çeşitlilik göstermesini ancak zaman-mekân ufukları değişen bir dünyada kimlik arayışı ile açıklayabiliriz³¹.” Zira postmodern durum “çağımız insanların yaşantılarında yeni bir anlam dünyası keşfetmelerinden çok, varolan anlam dünyasının daha da bulanıklaşmasını ve belirsizleşmesini gündeme getirmiştir³².” Çünkü postmodernizm geçicilik, parçalanma, süresizlik ve kargaşayı tümüyle benimser³³.

“Postmodernizm bir kez meta-anlatıların sonu olarak kabul edildiğinde³⁴, gerçekten de postmodern dünyada dinlerin de sağlam bir yer edinemeyecekleri kolaylıkla kabul edilebilir³⁵.” Yani herhangi bir üst-belirlemeci kimliği, kavramı ve sistemi veya diğer bir ifadeyle “meta-anlatıyı”(her şeyi açıklayabileceği iddiasında olan düşünceyi) reddeden ve göreciliği esas alan postmodernizmin öngördüğü dünyada dinlerin de sağlam bir yeri yoktur. Zira dinlerin tamamı, anlatsal bilgi olmaksızın ayakta duramazlar. Ancak postmodernizm dini sadece her şeyin mübah olduğu (“anything goes”) parçalanmış bir “kültürde” kolaj türünde bir bütünleştiriciliğin sembolik unsuru olarak konumlandırmaktadır. Dinî canlanma’yı sekülerizasyonun tersine çevrilmesine imkân tanıyan bir olgu olarak değerlendirmemektedir. Çelişkili gibi görünen bu durum,

²⁸ A. Yaşar Sarıbay, “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, içinde: (Derleyenler) E. Fuat Keyman-A. Yaşar Sarıbay, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, Vadi Yayınları, İstanbul 1998, s.24

²⁹ Altuntaş, “Kadın Ve Bir Kimlik Olarak Araçsallaşan İslam: Almanya’da Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, s.21

³⁰ Erkan Perşembe, “Modernlikte ve Postmodernlikte Din problemi”, OMÜİFD, sayı:14-15, yıl: 2003, s.171

³¹ David Harvey, “Postmodernizme Bir Bakış”, çev: Oğuz Işık, Birikim, sayı: 49, yıl: 1993, s.58

³² Perşembe, “Modernlikte ve Postmodernlikte Din problemi”, s. 178

³³ David Harvey, Postmodernliğin Durumu, çev: Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul 2006, s.60

³⁴ Harvey, Postmodernliğin Durumu, s.60

³⁵ Yasin Aktay, “Postmodern Dünyada Din: Bir Anlatı mı, Tanrı’nın İntikamı mı?”, içinde: Din Sosyolojisi, Ed: Yasin Aktay-Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s.308

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

postmodernizmin esasında bir yandan "dine dönüş"e imkân tanınmasıyla izah edilebilir. Modernitenin parçalayıp kırılan hale getirdiği toplumlarda ortaya çıkan "manevî bütünlük" ihtiyacını karşılamanın yolu dini, parçalanmışlığı izale edecek bir "toplumsal bağ" olarak işlevsel hale getirmek olarak değerlendirilmektedir³⁶. Diğer bir ifadeyle postmodern durumda büyük teoriler dönemi artık bitmiştir. Modernist kimlikte; din, felsefe, ahlak, hukuk, tarih, ekonomi ve siyasetin eleştirisi ilk ve tek ayırt edici özellik iken, postmodernizmin ürettiği göreceli, geçici ve yüzeysel kimlikte birey; ya tam anlamıyla kayıtsız ya da her konuda anarşist birisidir. Bu postmodern dönemde, bilimci ideoloji ile indirgemeci pozitivistizmin gerileyişi, görecelik ve bireyciliğin değer kazanması, her alanda temel ilkelerin geçerliliğini yitirmesi, "dekonstrüksiyon" (yapı bozumun)un hazzı, insan faaliyet ve eylemlerinin anlamı üzerine kaygılı bir belirsizlik kendini ortaya koymaktadır. Bu, muzaffer bir pozitif bilimin kesinliklerinden genelleştirilmiş bir belirsizliğe geçiş ve de dinin dönüşü anlamına da gelir³⁷. Ancak burada dinden beklenen toplumda bütünleştirici bir rol üstlenmesidir. Din, Daniel Bell, F.Jameson gibi düşünürler tarafından modernliğin parçalayıp kırılan hale getirdiği toplumsal gerçekliği onarmanın çaresi olarak görülmektedir. Postmodern dünyanın çoğulcu toplumsal yaşantısında din kendisine sadece adalet, sevgi ve yardımlaşma duyguları gösterebilecek bir zemin bulabilmektedir³⁸.

"Günümüzün manevî krizi Aydınlanma düşüncesinin bir krizidir. Çünkü aydınlanma gerçekten de insanın kendini "bireysel özgürlüğünün üstünü örten ortaçağ geleneğinden ve cemaatinden" özgürleştirmesine izin vermiş olabilir, ama bu düşüncenin "Tanrısız bir benlik" iddiası, sonunda kendi kendini yadsıyacaktı; çünkü bir araç olan akıl, Tanrı'nın yokluğunda, herhangi bir ruhsal ya da ahlaki amaçtan yoksun kalacaktı. Şayet tensel arzu ve iktidar "akıl ışığını gereksinmeksizin keşfedilebilecek yegâne değerler" ise, o zaman akıl başkalarına boyun eğdirmek için basit bir araç haline gelmek zorunda kalırdı. Postmodern teolojik proje, akıl kudretini terk etmeksizin, Tanrı'nın hakikatini yeniden ileri sürmektir³⁹."

Herhangi bir üst otorite kabul etmeyen postmodernizm, insanlarda parçalı bir bilince neden olduğu gibi kişilerin kendilerini güvende hissedebilecekleri geleneksel kurumları da yıpratmaktadır. Tüm bu belirsizliklerin bireyler üzerindeki olumsuz etkileri insanların manevî arayışlarında anlam kaymalarına neden olmaktadır. Zira "postmodern yaşam stratejisinin özü, kimliğin kararlı hale getirilmesi değil, sabitlikten kaçınmaktır⁴⁰." Bauman da bireysel kimlik üzerinde, bunun hiç bitmeyen inşası üzerinde ve yeniden inşâ için devamlı olarak yürütülen yıkım üzerinde odaklanan belirsizliklerin modern insanın zihnini sürekli meşgul ettiğini belirtir. O'na göre bu belirsizlikler, ontolojik güvensizliğin yol açtığı endişelere çok da bir zaman ve mekân bırakmamaktadır. Bu kimlik-odaklı belirsizlik hızla eskijen ve bir anda unutulmuş yeteneklerde, yeni bir emre kadar kurulan insan ilişkilerinde, bir anda yitirilen işlerde kendisini göstermektedir. Bu belirsizliklerle mücadele edebilme endişesi din için değil, gittikçe artan bir hızla kimlik-uzmanları için talep oluşturmaktadır. Postmodern belirsizliğe kapılan insanlar, kendilerine insanın zayıflığı ve insan kaynaklarının yetersizliği üzerine nasihat edecek vaizlere değil, "yapabilirsiniz" diyecek ve yapılacak olan şeyin nasıl yapılacağını gösteren rehberlere gereksinim duymaktadır⁴¹.

İçinde bulunduğumuz şartlar, hem bireyin kendisini doğru algılamasını, hem de, "özel bir süreklilik, bütünlük ve tutarlılık duygusu"nun sağlıklı bir biçimde gelişmesini önlemektedir. İnsanların kimlikleri, bireysel-ruhsal geçmişlerinin ve toplumsal yapının ortaklaşa etkileşimiyle inşa edilir. Bireysel yapı ve aile ortamı çok sağlam ise en zorlu toplumsal dönemeçlerin neden

³⁶ Ulvi Murat Kılavuz, "Küreselleşen Dünya'da Din", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, cilt: 11, sayı: 2, s.94-201

³⁷ Çoşkun, "Modern Dünyadaki Kimlik Bunalımlarının Toplumsal Boyutları", s.52, 53

³⁸ Perşembe, "Modernlikte ve Postmodernlikte Din problemi", s.159, 174

³⁹ Harvey, Postmodernliğin Durumu, s.57

⁴⁰ Bauman, Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, s.12

⁴¹ Bauman, Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, s.254-255

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

olduğu baskı bile kolaylıkla olmasa da aşılabılır. Ancak kimlik eğer yeterince güçlü değilse en ufak dalgalanma bile bireyi bozguna uğratabilir. Kimlik duygumuzu yıpratın şeylerin başında sahip olduğumuz değerlerin ve amaçların geçerliliğini yitirdiğini görmek gelir⁴². İnsanlık, W. Frankl'ın ifadesiyle, "varoluşsal anlam boşluğu"na sürüklenmiştir. Öyleyse bundan kurtulmanın yolu da öncelikle, bu "varoluşsal anlam boşluğu"ndan çıkmaktan geçmektedir. Diğer taraftan, içine yuvarlandığımız küreselleşme, hem insanın olay ve olguları algı biçimini değiştirmiş hem de değerler hiyerarşisini alt üst etmiştir. Algı biçiminin değişmesi, tabii olarak beraberinde kimlikle ilgili birtakım değişimleri de getirecektir. Kimlik ekseni düşünülecek olursa, küreselleşmenin en dikkat çekici yönlerinden birisinin, hem farklılıkları yok ederek, hem de alt kültür, kült ve kimlikleri tetikleyerek kimlik krizine derinlik kazandırması olduğunu ifade edebiliriz⁴³.

Yaygın bir biçimde insanlığın içine sürüklendiği küresel kimlik krizine evrensel boyutlu çözüm üretmek gerekir. Küresel kimlik krizinin çözümü, ancak evrensel boyutlu yüksek anlam bilinci olabilir⁴⁴. "İnsan olmanın başlı başına bir değer" olduğunu insana hatırlatacak bir "yüksek anlam bilinci"nin inşa edilmesinden geçmektedir. Her insanın "biricik" ve "özgün" bir varlık olduğu idrak edilmeden, sağlıklı bir kimlik bilincinin gelişmesi pek mümkün olmayacaktır. Din böylesi yüksek anlam bilinci içeriğine sahip olarak karşımızda durmaktadır⁴⁵.

Modernleşme ve kentleşmeyle birlikte dinin sosyal yaşam üzerindeki etkisinin tamamıyla ortadan kalkacağı bekleniyordu. Ancak özellikle 1970'li yılların sonlarından itibaren, dini hareketlerin hızla yayılmakta olduğu çok açık bir biçimde görüldü. Bu hareketlerin ivme kazanmasındaki temel neden, siyasal çatışmaların sınıf/ideolojik eksenli olmaktan çıkıp kimlik eksenli bir niteliğe bürünmüş olmasıdır. Küreselleşmenin sonuçlarının da buna eklenmesiyle dini kimlik arayışı toplum içerisinde yaygınlaşmıştır⁴⁶. Netice itibariyle modernliğin ilk tasarımlarında dinin modernleşme mesafesiyle ters orantılı olarak yitip gideceği, etkinliğinin ortadan kalkacağı yönünde güçlü bir kanaat var olduğu halde, bugün dinin, tersine, güçlü dalgalar halinde ortaya çıkan birçok toplumsal olaya, ilişki komplekslerine damgasını vurduğu görülmektedir. En azından bugün toplumsal olarak, gerek dünyada gerek Türkiye'de vuku bulan birçok olayın merkezinde dini kimlik ve mensubiyet algılarının yol açtığı enerji ve gerilimler bulunmaktadır. Dünyada uluslararası, hatta medeniyetler arası ilişkilerin günümüzdeki seyri gittikçe popülerlik kazanan "medeniyetler çatışması" algısını güçlendirmekte, şüphesiz böyle bir algının temel dayanağı dini bağlılıklar olmaktadır⁴⁷.

Din ve Anlam:

Din, insanın dünya kurma çabasında stratejik bir öneme sahiptir. İnsan, din aracılığıyla evreni anlamlı, tutarlı bir varlık olarak kavrama girişiminde bulunur⁴⁸. Ayrıca din, insana sunduğu kimliğin evrensel nitelik taşıması nedeniyle insana kaynağı farklı olan bir yorumlama bilgisi imkânı da kazandırır. İnsan bu yorumla kendisine bir yer ve bu dünyaya duyduğu yabancılığının üstesinden gelerek, mekânı ve zamanı aşan kesinliğinden şüphe etmediği bir kimlik edinir. Varlık dünyası ile yaratılmış olma bağlamında da ortak ontolojik zemini paylaştığından

⁴² E. Göka-M. Beyazyüz, "Yeni Dünya Düzeninin Kimlik Siyaseti: Psikolojik Bir Bakış Denemesi", Türkiye Günlüğü, sayı: 83, yıl: 2005, s. 20-21

⁴³ Hasan Onat, "Türkiye'de Cemaatler ve Kimlik", http://www.hasanonat.net/index.php?option=com_content&view=article&id=54:tuerkiyede-cemaatler-ve-kimlik&catid=36:makale&Itemid=54 erişim: 02/05/2013

⁴⁴ Hasan Onat, "Türkiye'de Cemaatler ve Kimlik", erişim: 02/05/2013

⁴⁵ Hasan Onat, "Küreselleşme Sürecinde Kimlik, Din, ve Türkiye'nin Bazı Gerçekleri", <http://www.tasavvuf.info/honat1.htm> erişim: 03/07/2013

⁴⁶ Delibaş, "Dini Kimlik ve Katılımcı Birey: Kimlik Siyaseti ve Türkiye'de Siyasal İslam'ın Yükselişi", s.136, 154

⁴⁷ Kılavuz, "Küreselleşen Dünya'da Din", s.200, 201

⁴⁸ Peter L. Berger, Kutsal Şemsiye, çev. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005, s.67

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

varlık dünyası, kendi adı ve kimliği arasında mutlak bir uyuma kavuşur. Evrende kendisinin konumlanmasını sağlayan bu kimlik, beraberinde bu insanın kim olduğunu, nereden geldiğini, nereye gideceğini kozmik gerçeklik içerisinde algılamasını temin eder. Bu kimlik sahibi birey evrendeki tüm olayları canlı ve anlam dolu dünyada ilahi bir amaç ve bağlam içinde değerlendirir. Nihayetinde diğer kimlikten farklı olan bir gerçeklik bilgisine ve tanımına ulaşır⁴⁹.

W. G. Allport dinin en temel fonksiyonlarından birinin insan hayatına anlam katması olduğunu belirtir. Bu nedenle dinin, kişilerin, kendilerini en iyi şekilde gerçekleştirmeleri için bir araç olduğunu ifade eder. O'na göre her toplum bir dini inanca, bir Tanrı tasavvuruna sahiptir. Bireyin sahip olduğu Tanrı düşüncesi hem din anlayışını hem de kimliğini inşa eden kurucu bir tasavvurdur⁵⁰. Din insanın ontolojisine dair bilgiler sunar ve belki de en tatmin edici bir tarzda insanın yaratılışını anlamlandırır. Bu itibarla dinin, kimliğin içeriklendirilmesinde önemli bir rolü vardır. Evrenin, hayatın ve gerçeklik dünyasının anlamlandırılmasında, din güçlü bir referans kaynağı, bir açıklama ve anlamlandırma sistemi, hatta bir dayanak ve melce olarak değerlendirilmektedir. Bir dine bağlı olmak aynı zamanda dünyayı ve onun içinde devam eden hayatı o dinin ürettiği perspektif içinde okumak ve değerlendirmek anlamına gelmektedir⁵¹.

Din kişiye belli bir zihniyet kazandırır ve toplumsal teşekküllerde aktif rol oynar. Bu perspektifte dini kimlik; kişinin referans kaynağının din olmasıdır. Diğer bir ifadeyle dini kimlik, bireyin dış dünyaya karşı kendini tanımlamak için dini merkezi bir konuma yerleştirmesidir⁵². Genelde inanç, ibadet ve ahlak konularını içeren din, müntesiplerine sadece ibadet gibi belirli bir takım sorumluluklar yüklemeyi ayrıca hayata ve dünyaya dair görüşler de sunar. Din yoluyla İnsanlar içinde bulunduğu evrenin, kendileri için oldukça karmaşık, belirsiz olayların ne olduğunu anlamaya, tanrıya, yaradılışa, tabiata, ölüme ve ölüm sonrası hayata dair cevaplara erişirler. Böylelikle din insanın hayatına bir istikamet kazandırır. Dinler, dünyanın nasıl algılanması gerektiğine yardımcı olur. Anlaşılması güç dünyayı anlaşılır kılmaya gayret eden dinler ayrıca insanlara “daha iyi bir insan” olmanın yollarını da gösterir. Böylelikle din bir kimliğe dönüşür. İnsanları birbirinden ayıran, ötekiyle farkını ortaya koyan ayırt edici bir niteliğe bürünür. Bu kimlik “ben kimim?” sorusuna verilen cevaptır. İnsanı konumlandıran ve belirli sorumluluklar yükleyen bir kimliktir.

Modernleşmeyle birlikte, özellikle sosyal ilişkiler anlamında geleneksel roller, statüler ve değerlerin hızla alt üst olduğu görülmüştür. Sosyal alanda meydana gelen değişimlerin yol açtığı en önemli sonuçlardan biri, kimlik krizinin de nedeni olan parçalanmış/farklılaşmış bu sosyal yapıdır. Bu farklılaşmadan özellikle toplumun bazı geleneksel kesimleri oldukça etkilenmekte; “kimlik arayışı” altında toplumla yeniden bütünleşmenin imkânlarını sorgulamaktadır. Din, genelde bu açıdan ele alındığında modernleşmeye karşı beliren direnişlere meşruluk kazandırmakla birlikte, toplumsal bakımdan bütünleştirici bir işlev de üstlenebilmektedir⁵³. Ancak diğer bir açıdan dinin, farklılığı ortaya koyan, dolayısıyla bir açıdan birleştirirken, diğer açıdan ayırıştıran bir olgu olduğunu da söyleyebiliriz. Diğer bir ifadeyle insanın varlığı yorumlama ve aynı zamanda varlık karşısında kendisini konumlandırma biçimini ifade eden kimlik, insanın içinde yaşadığı sosyal çevrede kendini tanımlamayı, kendi varlığını ve konumunu belirlemeyi ve diğerlerine de yaklaşım

⁴⁹ Arslan, “İnsan ya da Aklın Kimliği”, s.6

⁵⁰ aktaran: İbrahim Daşkırın, Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din, Aile Ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş 2009, s.27

⁵¹ Necdet Subaşı, “Dil ve Din: Kimliğin Kadim Bilenleri”, erişim: 04/05/2013

⁵² Murat Karaman, “Türkiye’de Dini Kimlik ve Resmi İdeoloji”, <http://www.magrib.org/turkiyede-dini-kimlik-ve-resmi-ideoloji/> erişim: 02/05/2013

⁵³ Yorulmaz, “Din ve Kimlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Kimlik Arayışları-Yapısal Bir İçerik Analizi”, s.65

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

biçimini içerir. Aynı zamanda kimlik kişi için bir hayat tarzı olarak tezahür eder. Dolayısıyla insanın davranış şekilleri, ibâdetleri, kültürel faaliyetleri vb. onun kimliğini belirler⁵⁴. Buradan hareketle her ne kadar dinin toplumda bütünleştirici bir işlevi varsa da aynı zamanda din, ayırt edici, ötekileştirici bir niteliğe de sahiptir. Çünkü her grubun kendine özgü değerleri, normları, doğruları, yanlışları, tasvip edip etmediği davranış tarzları ve spesifik değerleri içeren bir sosyal kimliği vardır. Dinlerin Tanrı, insan ve doğa algısı ve bu algı üzerine oturan iman esasları, ibadet şekilleri ve ahlak anlayışı diğer faktörlerin de etkisiyle kendi müntesiplerinin dünya görüşünü belirler. Böylelikle dinler, inananlara hem bir sosyal kimlik hem de buna bağlı bir dünya görüşü sunar. Ancak bu yönleriyle dinler, diğer inanç gruplarından farklılaşan etkiye neden olurlar. Kısaca dinî grubu kendine has bir duruma getiren inançlar ve değerlerin devreye girmesiyle "biz" ve onlar" ayrımı pekişir. Nihayetinde günlük hayatı ilgilendiren pek çok husus, özellikle ötekilerden farklılıklar vurgulanarak belirginleştirilir ve bu şekilde grubun varlığını teminat altına alan kendine has bir dinî-sosyal kimlik teşekkül etmeye başlar⁵⁵.

Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da dinin, kimliğin inşa edilmesinde etkin olan faktörlerden sadece birisi olduğu gerçeğidir. Ama belki de en önemlisidir. Din hiçbir zaman tek başına kimlik inşa edemez. Tabi ki bütünüyle dinden uzak bir kimlikten de bahsedemeyiz. Dinin kimlik inşa etmedeki rolü, dinin, bireyin kendi dünyasındaki ve toplumdaki önemine, anlamına ve yerine göre farklılık gösterir⁵⁶. Dinin birey ve toplum için belirleyiciliği değişiklik arz eder. İnsan sosyal bir varlıktır. Bu itibarla içinde bulunduğu toplumun, toplumun yaşam biçiminin etkileri altındadır. Dolayısıyla bireyin din anlayışı, dine karşı tutumunun niteliği ve ilgi düzeyi toplumda egemen olan din anlayışının etkilerinden uzak değildir.

Neticede din, insana hayatın anlamını öğretmeye çalışarak ve bir anlam sunarak onu her yönüyle yalnızlık, bilinmezlik ve belirsizlikten kurtarmıştır. Bu anlamlılık ile birey, Allah-dünya, evren-insan ilişkilerini kurmakta ve şekillendirmektedir. Ancak bir toplumda tek bir kimliği belirleyici ve bu kimliği dinin basit bir işlevi olarak görmek doğru değildir. Tarihi süreç içerisinde kimlik ve din ilişkileri koşullara bağlı olarak devamlı olarak değişmiş olup, dinin rolü genelde diğer faktörleri tamamlama biçiminde belirlemiştir. Dinin bu tamamlayıcı kimlik belirleme fonksiyonu, onun sosyo-kültürel hayat üzerindeki tesirin sekülerleştirilmesi sonucu giderek azaldığı günümüz modern toplumlarında da bir şekilde varlığını devam ettirdiği görülebilmektedir. Sanayileşme, kentleşme, eğitim-öğretim ve iletişim alanlarında vuku bulan hızlı gelişmeler küreselleşmenin ve toplumsal farklılaşmanın/değişimin yol açtığı sonuçlara paralel olarak din faktörüne odaklanan kimlik arayışlarında artışa sebep olmuştur. Türkiye’de hızlı sosyal değişim ve modernleşme problemleri karşısında insanların dine yönelişlerinde gözlenen artışı bir yönüyle toplumun kimlik arayışı olarak değerlendirebiliriz⁵⁷. Diğer yandan Türkiye’de küreselleşme karşısında yerelliğin ifadesi olarak dini söylemin diğer heterojenliklere göre nihayetinde çok daha etkin bir konuma ve işleve sahip olduğunu, bu bağlamda İslam’ın Türkiye’de “anlamın krizi”ni aşmaya yönelik bir kimlik inşa etmede toplumsal etik temelini oluşturduğunu ifade edebiliriz⁵⁸.

Sonuç:

İnsanların doğaya ve kendine bir anlam kazandırma, ben kimim sorusunu cevaplama, kendisini doğa ve toplum içinde tanımlama ve konumlandırma arzusu, insanı insan yapan ve onu diğer varlıklardan farklılaştıran bir özellik olarak var olduğu sürece dünyayı anlamlandırma araçları

⁵⁴ Okumuş, “Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856)”, s.13-14

⁵⁵ Asım Yapıcı, “İçimizdeki Öteki: Kimlik ve Ön Yargı Kıskaçında Sünni-Alevi İlişkileri”, Dem Dergi, yıl: 2, sayı: 6, 2009, s.53, 57

⁵⁶ Hasan Onat, “Türkiye’de Cemaatler ve Kimlik”, erişim: 02/05/2013

⁵⁷ Yorulmaz, “Din ve Kimlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Kimlik Arayışları-Yapısal Bir İçerik Analizi”, s.67

⁵⁸ Sarıbay, “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, s.23, 25

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

üretmeleri sürecektir⁵⁹. Bu arayışta yok olacağı öngörülen dinler hâlâ varlıklarını devam ettirerek, insanlar için dünyayı anlamlandırma, kimlik kazandırma işlevleriyle ortaya çıkmaktadır. Ancak bu işlevlerini gerçekleştirirken dönemin koşullarına göre dil ve bilgi gibi kullandığı entstrümanlar biçim değiştirmektedir. Tezahür şekilleri de bu değişime uyum sağlamaktadır. Dolayısıyla modernite ile birlikte dinin toplumsal hayattaki etkisinin azalmasından değil, dinin toplumdaki görünümünün değişik renklere büründüğünden bahsetmek daha doğru olacaktır.

Din gündelik yaşam içerisinde farklı şekillerde konumlandırılarak insanların yaşadığı gündelik problemlerinin çözümünde işlevsel olabilmektedir. Anlam krizine yuvarlanan insanlar için güvenli bir liman da sağlamaktadır. Bir dini topluluğa aidiyet hissi kişiye güç kazandırırken aynı zamanda bireyin hakkını savunmasında da dayanak teşkil etmektedir. Örneğin din, geleneğin yanlış anlayış, uygulama ve dayatmalarına karşı bireyin bunlara karşı direnmesinin aracı haline gelebilmekte ve böylelikle din geleneğin bir unsuru olarak değil modern yaşamda görünür olmanın-var olmanın bir aracı olarak da işlev görebilmektedir. Diğer bir ifadeyle din, kadın örneğinde olduğu gibi modern topluma dahil olmanın ve çeşitli süreçlerde aktif olmanın, varolmanın farklı bir alternatif yolu olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Farklı bir açıdan ise din modern hayattan ve onun dayatmalarından kaçışın da dikkat çekici ve tepkisel bir aracı olarak işlev görebilmektedir. Görüldüğü gibi neticede din, eleştirilen sosyal ortama alternatif bir kimlik ve yaşam biçimi olarak keşfedilebilmekte ve yeniden konumlandırılabilir⁶⁰.

İçinde bulunduğumuz süreçte varlık dünyası ile bağları koparılan, anlam dünyası dağılan bireyin kimlik karmaşasına sürüklendiği görülebilmektedir. Bu noktada din önceki dönemlerde olduğu gibi gerek modern gerekse de postmodern dönemde de sunduğu kimlik ile bireyin tutarlı bir anlam dünyası inşa etmesine kaynaklık etmektedir. Günümüz gerçekliği içerisinde elbetteki farklı kimliklerin varlığı ve toplumun çeşitli kurum ve katmanlarında etkileri muhakkaktır. Ancak din bu zaman dilimi içerisinde de bireyin en önemli ve etkili kimlik faktörü olmayı sürdürmektedir. Böylelikle hem bireysel hem de toplumsal kimlik krizinin aşılmasında din istikamet ve anlam kaynağı olarak önemli bir referans olmaktadır. Bugün uluslararası ve de ulusal bazda yaşanan ahlaki erozyondan kimlik çatışmalarına değin ortaya çıkan problemleri dinin desteği olmadan aşmamız mümkün görünmemektedir. Bu aşamada dinin birleştirici ve uzlaştırıcı etkilerinden olabildiğince yararlanılması gerekmektedir. Ancak bunun içinin sağlanması gereken en önemli koşul karşılıklı güvenin inşa edilmesi ve barış dilinin tesisidir.

KAYNAKÇA

- AKTAY, Yasin, "Postmodern Dünyada Din: Bir Anlatı mı, Tanrı'nın İntikamı mı ?", içinde: Din Sosyolojisi, Ed: Yasin Aktay-Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 1998,
- ALTUNTAŞ, Nezahat, "Kadın Ve Bir Kimlik Olarak Araçsallaşan İslam: Almanya'da Karşılaştırmalı Bir İnceleme" Sosyoloji Araştırma Dergisi cilt: 13, sayı: 2, yıl: 2010
- ARSLAN, Abdurrahman, "İnsan ya da Aklın Kimliği", Bilgi ve Hikmet, sayı: 4, yıl: 1993
- BAUMAN, Zygmunt, Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000
- BAYRİ, Hakan, Türkiye'de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik, (1980 Sonrası Döneme Sosyo-politik Bir Bakış), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

⁵⁹ H. Birsen Örs, "Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 40, Mart 2009, s.8

⁶⁰ Daha geniş bilgi için bakınız: Nezahat Altuntaş, "Kadın Ve Bir Kimlik Olarak Araçsallaşan İslam: Almanya'da Karşılaştırmalı Bir İnceleme" Sosyoloji Araştırma Dergisi cilt: 13, sayı: 2, yıl: 2010

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Sosyoloji Anabilim Dalı, Erzurum 2008

- BERGER, Peter L., Kutsal Şemsiye, Çev. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005
- ÇOŞKUN, Ali, “*Modern Dünyadaki Kimlik Bunalmalarının Toplumsal Boyutları*”, Bilgi ve Hikmet, sayı: 4, yıl: 1993
- DAŞKIRAN, İbrahim, Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din, Aile Ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana bilim dalı, Kahramanmaraş 2009
- DELİBAŞ, Kayhan, “*Dini Kimlik ve Katılımcı Birey: Kimlik Siyaseti ve Türkiye’de Siyasal İslam’ın Yükselişi*”, Amme İdaresi Dergisi, cilt: 14, sayı: 2, Haziran 2008
- GELLNER, Ernest, *Postmodernizm, İslâm ve Us*, çev. Bülent Peker, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994
- GİDDENS, Antony, Sosyoloji, Haz. Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara 2005
- GÖKA Erol, Murat Beyazyüz, “*Yeni Dünya Düzeninin Kimlik Siyaseti: Psikolojik Bir Bakış Denemesi*”, Türkiye Günlüğü, sayı 83, kış 2005
- GÖLE, Nilüfer, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul 2004
- GÜRSOY, Şahin, İhsan Çapcıoğlu, “*Din Kimlik İlişkisi Üzerine*”, Toplum Bilimleri, Ocak-Haziran 2006-2009
- HARVEY, David, “*Postmodernizme Bir Bakış*”, çev. Oğuz Işık, Birikim, sayı: 49, yıl: 1993
....., *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul 2006
- İDRİZ, Enes, “*Üsküp’te Müslümanlar: Dînî ve Etnik Kimlik Bağlamında Sosyolojik Bir İnceleme*” T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 18, sayı: 1, yıl: 2009
- KARAMAN, Murat, “*Türkiye’de Dini Kimlik ve Resmi İdeoloji*”, <http://www.magrib.org/turkiyede-dini-kimlik-ve-resmi-ideoloji/> erişim: 02/05/2013
- KAYAN, Ramazan, Vahyin Gölgesinde Kimlik İnşası, Çıra Yayınları, İstanbul 2007
- KILAVUZ, Ulvi Murat, “*Küreselleşen Dünya’da Din*”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, cilt: 11, sayı: 2
- MANUEL, Castells, Kimliğin Gücü, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006
- OKUMUŞ, Ejder, “*Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856)*”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, sayı: 4, yıl: 2005
- ONAT, Hasan, “*Türkiye’de Cemaatler ve Kimlik*”, http://www.hasanonat.net/index.php?option=com_content&view=article&id=54:tuerkiyede-cemaatler-ve-kimlik&catid=36:makale&Itemid=54 erişim: 02/05/2013
....., “*Küreselleşme Sürecinde Kimlik, Din, ve Türkiye'nin Bazı Gerçekleri*”, <http://www.tasavvuf.info/honat1.htm> erişim: 03/07/2013
- ÖRS, H. Birsen, “*Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü*”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 40, Mart 2009

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

- ÖZBAK, Ömer Faruk, “Türkiye’deki Dini Kimlikler: Dini Kimlik Kavramının Sosyal ve Siyasi Yansımaları”,
<http://www.uluas.org/?Syf=18&Hbr=507185&/T%C3%BCrkiye%E2%80%99de-dini-kimlikler-siyasette-aktif-rol-alma-konusunda-Bat%C4%B1-toplumlar%C4%B1nda-g%C3%B6r%C3%BClenden-farkl%C4%B1-bir-yol-takip-etmi%C5%9Ftir.-Bu-durum-olu%C5%9Fmas%C4%B1nda-T%C3%BCrk-toplumunun-k%C3%BClt%C3%BCr-eri%C5%9Fim:02/05/2013>
- PERŞEMBE, Erkan, “Modernlikte ve Postmodernlikte Din problemi”, *OMÜİFD*, sayı:14-15, yıl: 2003
- SARIBAY, A. Yaşar, “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, içinde: E. Fuat Keyman-A. Yaşar Sarıbay(Derleyenler), Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, Vadi Yayınları, İstanbul 1998
- SUBAŞI, Necdet, “Dil ve Din: Kimliğin Kadim Bilenleri”,
<http://www.necdetsubasi.com/index.php/makale/115-dvdin> erişim: 04/05/2013
- TAYLOR, Charles, “Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı”, içinde: Çok Kültürcülük Tanınma Politikası, (Çev. Levent Köker), (Haz. Amy Gutmann), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005
- YAPICI, Asım, “İçimizdeki Öteki: Kimlik ve Ön Yargı Kıskaçında Sünni-Alevi İlişkileri”, *Dem Dergi*, yıl: 2, sayı: 6, 2009
- YILDIRIM, Ergün, “İslami Kimliğin Değişimi ve Kentlileşmesi”, *Bilgi ve Hikmet*, sayı: 4, yıl: 1993
- YORULMAZ, Murat, “Din ve Kimlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Kimlik Arayışları-Yapısal Bir İçerik Analizi”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırma Dergisi*, cilt: 3, sayı: 2, Haziran 2012

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

